

Оригинални научни рад

Примљено: 1. 9. 2014.

UDK 159.949.5:347.62

Ревидирана верзија: 23. 11. 2014.

Одобрено за штампу: 26. 2. 2016.

ЕМОЦИОНАЛНА КЛИМА У БРАКОВИМА У СРБИЈИ – РАЗВОЈНА ПЕРСПЕКТИВА^а

Ивана Михић*, Јована Јестровић

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за психологију,
Србија

* *imihic@ff.uns.ac.rs*

Апстракт

Циљ овог рада био је приказати како изгледа емоционална клима у браковима у Србији, те описати промене у процењеном квалитету емотивне климе с обзиром на развојну фазу у животном циклусу породице. Поред тога, у раду су испитиване родне разлике у позитивној и негативној размени, као и разлике између брачних партнера који имају и који немају децу. У истраживању је учествовало 456 парова са територије Републике Србије, старости од 19 до 85 година ($Asm = 43,75$; $ASž = 41,08$). Од укупног узорка, 119 парова нема децу, док су остали релативно уједначено распоређени по фазама унутар животног циклуса породице. За процену емотивне климе у браку примењен је упитник *Inventory of Affection, Negativity and Sex in Relationships* (Huston, Kamenov i Jelić, 2010).

Добијени резултати указују на значајне разлике по фазама животног циклуса у перципираној позитивној емотивној размени међу партнерима, и то у смеру опадања и код мушкараца ($F = 2,786$; $p < .05$) и код жена ($F = 5,486$; $p < .001$). Са друге стране, разлике у процењеној негативној размени нису се показале значајним. Описан је тренд померања ка клими засићеној негативном разменом, било у виду непријатељских (хостилних) односа или пак неутралних односа којима доминира емотивна дистанца. Испитивањем родних разлика добијене су разлике у мери позитивне размене, при чему жене постижу више резултате ($t = -2,131$; $p < .05$), док разлике међу половима у негативној размени нису добијене. Што се тиче разлике између парова који имају и оних који немају децу, добијени резултати нису значајни – ни у случају позитивне, ни у случају негативне размене.

Кључне речи: емоционална клима, позитивна размена, негативна размена, животни циклус породице.

^а Рад је део пројекта „Expressing love in marriage: gender, age and cultural differences”, који је као пројекат билатералне сарадње са Републиком Хрватском реализован уз подршку пројекта „Ефекти егзистенцијалне несигурности на поједница и породицу у Србији” (179022) Министарства просвете и науке Републике Србије.

EMOTIONAL CLIMATE IN SERBIAN MARRIAGES – DEVELOPMENTAL PERSPECTIVE

Abstract

The aim of this study was to describe the emotional climate of marriages in Serbia and to describe the changes in the estimated quality of the emotional climate depending on the developmental phase of the family life cycle. In addition, the study examines gender differences in the perceived positive and negative social and emotional exchange in marital interaction and also differences between the spouses who have and those who don't have children. The study included 456 couples from Serbia, aged 19 to 85 years ($ASm = 43.75$; $ASw = 41, 08$). From the total sample of 456 couples, 119 couples do not have children, while others are relatively equally distributed across the developmental stages of the family cycle. To assess the emotional climate of marriage we used *Inventory of Affection, Negativity and Sex in Relationships* (Huston, Kamenov and Jelić, 2010).

The results indicate significant differences in the perceived positive emotional exchange between the partners depending on the developmental phase, in the direction of decline, for both males ($F = 2.786$, $p < .05$), and females ($F = 5.486$, $p < .001$). On the other hand, the estimated differences in the negative exchange were not significant. We described a trend moving toward a climate saturated with negative exchange, either in the form of hostile relations or a neutral relationship dominated by emotional distance. Women tend to score higher on the perceived positive exchange ($t = -2131$, $p < .05$), but no gender differences were observed in the perceived negative exchanges. The differences between the couples who have and those who don't have children weren't significant, for both positive and negative social and emotional exchanges.

Key words: emotional climate, positive exchange, negative exchange, developmental stages of the family cycle..

УВОД

Иако велики број парова данас не заснива класичан брак, већ живи у ванбрачној заједници (тзв. кохабитацији) и већа пажња поклања се партнерском односу и његовом квалитету, обостраној срећи и задовољству него формама у којима се тај однос остварује (Каменарац, 2006), основни и најзаступљенији облик живота у заједници и формирања породице на овим просторима још увек је брак (Гуцац-Додић, 2003). Истовремено, међутим, уочавају се и промене и у броју склопљених бракова (Бобић, 2004; Ивков-Ђурђевић, 2001), али и у функционалности и квалитету брачних односа (Драганић-Гајић и Стаменковић-Рудић, 2004; Марковић, Шакотић-Курбалија и Курбалија, 2013; Михаић, 2007; Михаић, 2011; Михаић, 2012; Михаић и Јелић, 2012; Шакотић-Курбалија, 2011; Шакотић-Курбалија, 2013; Шакотић-Курбалија, Стојаковић и Курбалија, 2013). Ове промене се, често уз бележени пораст броја разведених бракова, разумеју у контексту социјалне транзиције (Михаић, 2007; Половина и Жегарац, 2005), али и тако схваћене позивају на потребу дубљег и континуираног

бављења и истраживањем брака, као и креирања конкретних смерница за превентивни и интервентни рад на квалитету односа међу партнерима.

Иако су брак и брачни односи теме које заокупљају пажњу великог броја истраживача, још увек не постоји јединствено, општеприхваћено одређење брака и брачног односа, као ни дефиниција која би јасно обухватила све форме брака које се јављају и јављале су се у различитим историјским епохама и различитим културама. Оно што је сигурно је да брак подразумева веома комплексан однос, односно интимну релацију, у којој пар размењује емоције и остварује блискост (Harway, 2005). Управо наведена дефиниција брака подразумева његово индивидуално значење, које се огледа у интимном повезивању и обавезивању на трајност релације са вољеном особом (Пернар, 2010). И померања социјалног значења брака данас указују на растући значај задовољења потребе појединца за припадношћу, заједништвом, интимношћу, блискошћу, заштитом и подршком у браку, уз добијање потомства као ранију, готово искључиву сврху брака (Чудина-Обрадовић и Обрадовић, 2006).

Брак представља јединствену партнерску релацију, која током развоја пролази кроз различите промене, пратећи развој односа међу партнерима и унутар породице. Тако, у складу са теоријом развоја породице, можемо пратити промене у браку кроз фазе животног циклуса породице, а то су: породица са малим дететом, породица са предшколским дететом, породица са школским дететом, породица са адолесцентом, породица коју напуштају деца, породица са одраслом децом и породица која стари (Голднер-Вуков, 1988). Свака од ових фаза са собом носи одређене промене и задатке који се постављају пред пар, те захтева ново прилагођавање и редефинисање улога, очекивања и одговорности (Пернар, 2010). Иако развојне, ове промене могу бити потенцијално и додатно стресне уколико брачни пар није спреман да овлада новим ситуацијама, задацима и да преузме нове улоге (Storaasli & Markman, 1990). Оно што не смемо заборавити када причамо о овим фазама јесу промене које су се дешавале у последњих неколико деценија, нпр. људи живе дуже, па тако имају још једну трећину живота коју проводе сами након што одрасла деца оду од куће, што са собом може носити и појачану брачну тензију у овом периоду с обзиром на то да деца више нису ту како би одржавала фокус родитеља на бризи о њима (Frato, 1994).

Основна тема овог рада управо су емотивни процеси унутар брачног односа, који чине емотивну климу пара. У овом раду, емоционална клима ће бити посматрана као мера афективности (позитивне емотивне размене) и антагонизма (негативне емотивне размене) међу паровима, те односа између ова два. Парови који су у дугим браковима знатно варирају у степену наклоности, односно афективи-

тета, сукоба које доживљавају, тј. антагонизма током свакодневног заједничког живота (Braiker & Kelley, 1979, према Huston & Vangelisti, 1991). Бројни истраживачи широм света заинтересовани су за област брачне комуникације и емоционалне размене међу партнерима. Већина њих је сматра кључном за успешан брак, па тако неки од њих сматрају да се на основу интеракције у партнерској релацији и комуникације међу партнерима поуздано може направити дистинкција између парова у дистресу и оних који то нису (Rehman & Holtzworth-Munroe, 2007). У многим истраживањима су проучавани начини на које партнери међусобно ступају у интеракције, као и ефекти тих интеракција на задовољство браком, при чему се разликују позитивне и негативне интеракције (Тадинац, Каменов, Јелић и Хроматко, 2005). Резултати тих истраживања указују на позитивну повезаност позитивне размене и квалитета брака, као и на позитивну повезаност негативних интеракција међу партнерима са разводом, тачније размишљањем или разговором о разводу, и негативну повезаност са позитивним аспектима брака (Stanley, Markman & Whitton, 2002). За срећније брачне парове карактеристичан је виши ниво саморазоткривања међу партнерима (Gilbert, 1976), што спада у домен позитивне размене. Такође, најчешћи разлог за одлуку на развод брака јесте управо недостатак позитивних интеракција, повећавање дистанце и изолације међу партнерима (Gottman & Levenson, 2002). Неки истраживачи (Huston, 2011) увиђају сличности међу групама парова, у зависности од њихових скорова на позитивној и негативној размени, односно у зависности од учесталости позитивних и негативних интеракција у пару. У том смислу, можемо говорити о четири категорије парова: „празна шкољка” брак (ниска позитивна и ниска негативна размена), пар у дистресу – непријатељски (хостилни) односи (ниска позитивна и висока негативна размена), топле релације – романтична љубав (висока позитивна и ниска негативна размена) и „бурна релација” (висока позитивна и висока негативна размена). Наведена подела биће коришћена и у овом истраживању.

Иако обрасци односа међу партнерима имају одређену стабилност, емотивна клима мења се током развоја брака. У складу са тим, резултати неких истраживања указују на побољшање емоционалног разумевања са годинама, као и на то да се емоције све више изражавају (Labouvie-Vief & DeVoe, 1991, према Carstensen, Gottman & Levenson, 1995). У прилог овоме говоре и резултати великог броја истраживања, међу којима је и значајан број лонгитудиналних, која говоре о порасту задовољства браком у старости и већем броју позитивних интеракција (Carstensen et al., 1995). Када говоримо о интеракцијама међу партнерима у различитим фазама, међутим, значајно је правити разлику између промена у позитивним и негативним интеракцијама. Позитивне интеракције међу партнерима показују

криволинијски тренд, са падом од млађег периода до средње генерације, након чега долази до благог успона ка старијем добу. Док је тренд позитивне размене криволинијски (курвилинеаран), код негативне размене очекивано је да дође до линеарног пада, па тако најстарији парови извештавају о најнижем нивоу негативне размене и средњем нивоу позитивне размене. Дакле, млади парови би требало да имају највиши степен и позитивне и негативне размене. Аутори ове разлике објашњавају чињеницом да код њих још увек траје „период меденог месеца”, али такође и, са друге стране, период прилагођавања на нове улоге и одговорности. У случају средње генерације, они извештавају о умереном степену и једних и других интеракција, што се тумачи у светлу чињенице да је то период са пуно задатака, када брину и о деци и о родитељима и немају времена да се превише посвете свом односу (Gilford & Bengtson, 1979). Ипак, приликом навођења оваквих резултата не смемо занемарити ни старосне разлике у стратегијама преговарања током емоционалних размена (Carstensen et al., 1995). Посебно осетљив период за промене у емотивној клими је период транзиције у родитељство. Овај период захтева велику реорганизацију навика, улога и односа и са собом доноси повећање брачних сукоба (Матејевић и Тодоровић, 2012). Поред тога, транзиција у родитељство са собом доноси смањење задовољства брачним односом (White i Edwards, 1990), као и смањење фреквенце позитивних интеракција (Belsky & Pensky, 1988). Прелазак у родитељство се, према неким истраживањима, негативније одражава на задовољство браком женских испитаница. Објашњење за већи пад у задовољству браком код жена може нам понудити феминистички модел који произлази из теорије сукоба (Belsky et al., 1988) и говори о неравномерној расподели бриге око детета међу половима, при чему је веће оптерећење на жени, која има више улога, а самим тим и већи захтев за адаптацију.

Већина наведених уочених правилности везаних за емотивну климу ипак се односи на парове из иностранства. Праћење функционалности брака код нас, као и промене у различитим аспектима интеракције међу партнерима које су повезане са емотивном климом (начини показивања љубави, на пример), указују на потенцијално другачији тренд, односно тренд континуираног пада у елементима позитивне емотивне размене међу паровима (Михић, 2011; Михић, 2012; Михић и сар., 2012). У складу са тим, основни циљ овог истраживања јесте приказ емоционалне климе у паровима у Србији и утврђивање разлика у перципираној позитивној и негативној размени у зависности од фазе животног циклуса породице у којој се налазе. Пажња ће бити посвећена и потенцијалним родним разликама, као и очекиваним разликама између парова у зависности од искуства родитељства.

МЕТОД

Испитаници

У истраживању је учествовало 456 парова са територије Републике Србије који живе заједно најмање 5 година. Што се тиче старосне структуре узорка, мушкарци обухваћени истраживањем су старости од 21 године до 85 година ($AS = 43,75$; $SD = 14,93$), док се узраст жена креће у распону од 19 до 77 година ($AS = 41,08$; $SD = 14,08$). Дужина брака испитаника креће се од једног месеца до 57 година и 2 месеца (просечне дужине око 14 година). Оно што је релевантно за ово истраживање јесте заступљеност парова по 7 различитих фаза породице (Табела 1). Наведени подаци односе се на парове обухваћене истраживањем који имају децу, док 119 парова из узорка нема децу. Дужина брака парова без деце креће се такође од једног месеца, па до 55 година (просечне дужине око 6,5 година).

Табела 1. Број парова заступљених у различитим фазама животног циклуса породице

Фаза животног циклуса	Број парова
Породица са малим дететом	50
Породица са предшколским дететом	38
Породица са школским дететом	46
Породица са адолесцентом	34
Породица коју напуштају деца	83
Породица са одраслом децом	42
Породица која стари	44

Инструменти

За мерење позитивне и негативне размене међу партнерима коришћен је упитник *Inventory of Affection, Negativity and Sex in Relationships* (Huston, Kamenov i Jelić, 2010). Овај инструмент састављен је за потребе истраживања у оквиру пројекта *Expressing love in marriage: age, culture and gender differences*, а на основу квалитативних података о типичним елементима позитивне и негативне размене из лонгитудиналног истраживања у Америци (PAIR study, Huston, 2009). Упитник се састоји од 20 ставки, при чему се 10 ставки односи на позитивну размену у партнерској комуникацији (нпр. „Ваш супруг / Ваша супруга је за Вас учинио/-ла нешто лепо што нисте очекивали.”), 7 ставки на негативну размену (нпр. „Ваш супруг / Ваша супруга је доминирао/-ла у разговору с Вама тако што Вас је прекидао/-ла или Вам није пружио/-ла прилику да говорите.”), као и 3 ставке које се односе на сексуалне активности, које су, у складу са циљем овог истраживања, искључене из анализе. Задатак испитаника је да заокружи у коликој мери су наведена понашања карактеристична за њиховог

партнера у протеклих недељу дана (1 – нимало, 2 – једном, 3 – два пута, 4 – скоро сваки други дан, 5 – сваки дан, 6 – два пута дневно и 7 – више од два пута дневно). Коефицијент поузданости за супскалу која мери позитивну интеракцију на овом узорку и код мушкараца и код жена је $\alpha = ,89$. Када је у питању супскала намењена мерењу негативне размене, поузданост је нешто лошија, али и даље добра, и износи $\alpha = ,80$ за мушкарце и $\alpha = ,78$ за женски део узорка.

Процедура

Испитаници су упитнике попуњавали самостално, у својим домовима, а истраживање је било анонимно. Постојала је мушка и женска верзија упитника, а осигурано је да партнери упитнике попуњавају одвојено. Испитаници су били упућени у основни циљ истраживања, а они које је занимало нешто више о самом истраживању могли су добити детаљније информације од истраживача.

РЕЗУЛТАТИ

Процењена позитивна емотивна размена

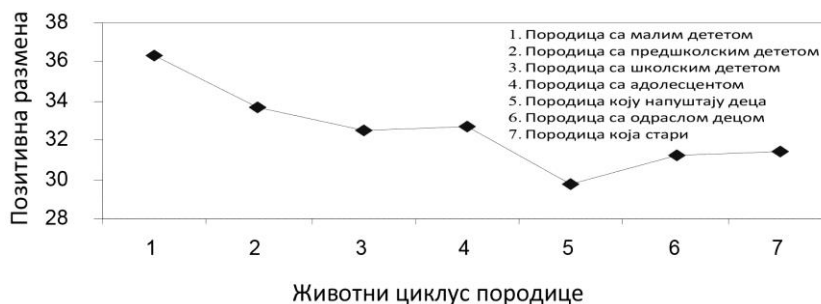
Испитујући разлике у позитивној размени кроз фазе животног циклуса породице, применом анализе варијансе, добијене су значајне разлике у перцепцији и од стране жена (Табела 2) и од стране мушкараца (Табела 3), и то у смеру опадања. Тренд кретања процењене позитивне размене кроз фазе животног циклуса породице приказан је на Графиконима 1 и 2.

Табела 2. Разлике у перцепцији позитивне размене мушкараца од стране жена с обзиром на фазу животног циклуса породице

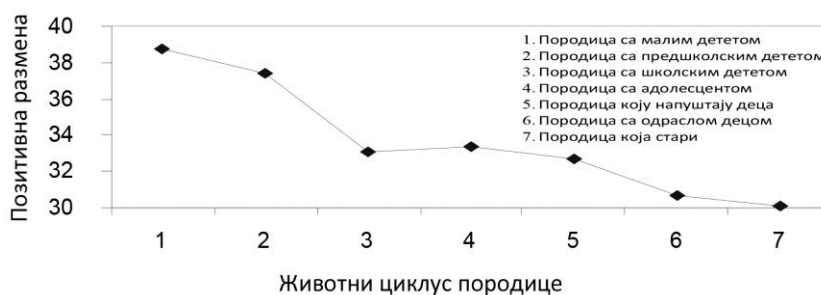
	Сума квадрата	Df	Просек квадрата	F	p
Између група	1660,648	6	276,775	2,786	,012
Унутар група	32.778,062	330	99,327		
Укупно	34.438,710	336			

Табела 3. Разлике у перцепцији позитивне размене жена од стране мушкараца с обзиром на фазу животног циклуса породице

	Сума квадрата	df	Просек квадрата	F	p
Између група	2881,652	6	480,275	5,486	,000
Унутар група	28889,051	330	87,543		
Укупно	31770,703	336			

Графикон 1. Мера позитивне размене у различитим фазама животног циклуса породице код мушкараца процењена од стране жена

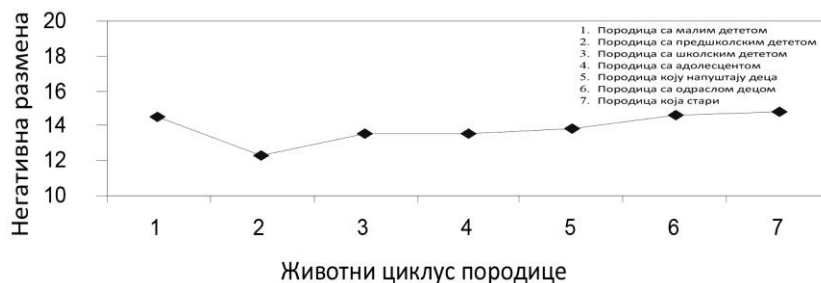
Графикон 2. Мера позитивне размене у различитим фазама животног циклуса породице код жена процењена од стране мушкараца

Као што се може видети на Графикону 1, процењена позитивна размена коју жене уочавају у понашању својих супруга полако опада од самог почетка, при чему најнижу вредност достиже у фази породице коју напуштају деца, након чега долази до врло благог пораста. Позитивна размена у понашању жена процењивана од стране њихових мужева изгледа нешто другачије. Оно што је заједничко јесте пад одмах у почетним фазама, али, за разлику од мушког дела узорка, процењена позитивна размена у понашању жена има константан пад, при чему најнижу вредност достиже управо у последњој фази, фази породице која стари.

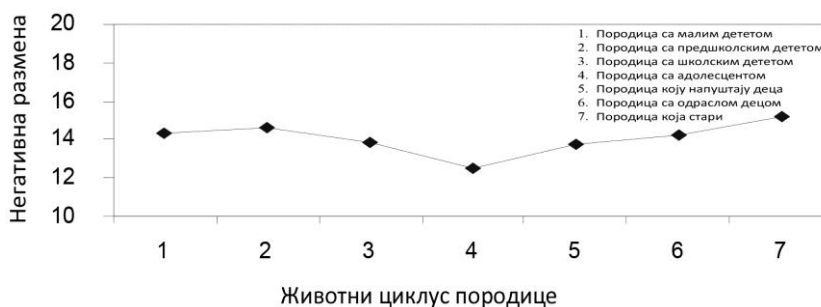
Процењена негативна размена

Разлике у негативној размени код мушкараца и жена који имају децу по различитим фазама животног циклуса породице нису статистички значајне. Тренд кретања процене негативне размене и у понашању жена и мушкараца приказан је на графиконима 3 и 4.

Графикон 3. Мера негативне размене у различитим фазама животног циклуса породице код мушкараца процењена од стране жена

Графикон 4. Мера негативне размене у различитим фазама животног циклуса породице код жена процењена од стране мушкараца

Перцепција оба партнера о учесталости негативне емотивне размене у понашању њиховог супружника показује стабилност без обзира на фазу животног циклуса породице.

Карактеристике емотивне климе у пару

Оно што следи јесу дескриптивни показатељи (фреквенце), тачније приказ броја парова (Табела 4) по категоријама емоционалне климе описаним у теоријском делу рада. Овај приказ изведен је на основу процене мушкараца и жена на две димензије инвентара – позитивне и негативне размене. Резултати на овим димензијама преведени су у категоријалну варијаблу (1. испод медијана – низак резултат; 2. изнад медијана – висок резултат), након чега су формиране категорије: „празна шкољка” брак, пар у дистресу – непријатељски (хостилни) односи, романтична љубав и „бурна релација”. У анализу су укључени само парови код којих и мушкарац и жена имају резултат испод или изнад медијана (52,4% узорка). Услед немогућности адекватне статистичке обраде (о чему ће бити речи у дискусији резултата), остали парови су искључени.

Табела 4. Број парова распоређених у четири категорије емоционалне климе у браку

Фазе животног циклуса	„Празна шкољка”	Пар у дистресу – непријатељски односи	Романтична љубав	„Бурна релација”
Породица са малим дететом	2 (6,90%)	6 (20,69%)	10 (34,48%)	11 (37,93%)
Породица са предшколским дететом	5 (33,33%)	3 (20,00%)	6 (40,00%)	1 (6,67%)
Породица са школским дететом	7 (31,82%)	4 (18,18%)	4 (18,18%)	7 (31,82%)
Породица са адолесцентом	3 (15,79%)	6 (31,58%)	6 (31,58%)	4 (21,05%)
Породица коју напуштају деца	13 (35,13%)	17 (45,95%)	3 (8,11%)	4 (10,81%)
Породица са одраслом децом	7 (25,00%)	10 (35,71%)	8 (28,57%)	3 (10,71%)
Породица која стари	6 (24,00%)	12 (48,00%)	3 (12,00%)	4 (16,00%)

За утврђивање значајности разлика међу групама приказаних у табели примењен је хи квадрат тест. Добијени резултати указују да су разлике међу њима значајне (Табела 5) и указује на значајне разлике у заступљености категорија парова у различитим фазама животног циклуса породице. Док су у почетним фазама заступљеније категорије са вишим резултатима на позитивној размени, у фазама породице након одласка одрасле деце заступљене су категорије са израженијом негативном разменом и ниским резултатима на обе димензије, који указују на опште емотивно дистанцирање међу партнерима.

Табела 5. Значајност разлика међу групама

Пирсонов хи-квадрат	Df	p
34,585	18	,011

Родне разлике у процењеној емотивној клими

За испитивање значајности разлика између полова у мерама позитивне и негативне размене, без обзира на фазу у којој се породица налази, примењен је т-тест за зависне узорке. Према добијеним резултатима, мушкарци процењују да њихове жене показују значајно већи степен позитивне размене него што жене уочавају за своје супруге (Табела 6). Разлике међу половима у случају негативне размене нису добијене.

Табела 6. Разлике између мушкараца и жена у позитивној размени у комуникацији (процене од стране супружника)

	N	AS	SD	t	Df	p
Мушкарци	456	33,91	10,61	-2,131	455	,034
Жене	456	34,83	9,89			

Табела 7. Разлике између мушкараца и жена у негативној размени у комуникацији (процене од стране супружника)

	N	AS	SD	t	Df	p
Мушкарци	456	13,75	5,85	-,673	455	,501
Жене	456	13,57	5,36			

Разлике у процењеној емотивној клими парова са децом и без деце

При анализи разлика у позитивној и негативној размени између парова који имају и оних који немају децу, од оних који имају децу у анализу уврстили смо само оне који се налазе у прве две фазе животног циклуса породице (породица са малим дететом и породица са предшколским дететом) наглашавајући тако саму транзицију у родитељство, а узимајући у обзир и уједначавање просечне дужине трајања брака ових парова (око 6,5 година), као и чињеницу да се парови углавном у првим годинама брака одлучују на родитељство.

Применом двосмерне анализе варијансе није добијен ниједан значајан ефекат, како за позитивну (Табела 8) тако и за негативну размену (Табела 9), што указује на то да разлике у емоционалној размени у браку не постоје између парова који имају децу и оних који немају.

Табела 8. Разлике у перцепцији позитивне размене између мушкараца и жена који имају и који немају децу

	Сума квадрата	df	Просек квадрата	F	p
Пол	193,885	1	193,885	2,076	,150
Деца	282,774	1	282,774	3,028	,083
Пол*деца	136,390	1	136,390	1,461	,228

Табела 9. Разлике у перцепцији негативне размене између мушкараца и жена који имају и који немају децу

	Сума квадрата	df	Просек квадрата	F	p
Пол	23,677	1	23,677	,710	,400
Деца	104,011	1	104,011	3,121	,078
Пол*деца	26,308	1	26,308	,789	,375

ДИСКУСИЈА

Истраживање приказано овим радом имало је за циљ да опише карактеристике емотивне климе у брачним паровима у Србији, те да укаже на трендове промена у емотивној размени с обзиром на развојну фазу животног циклуса породице. Под позитивном емотивном разменом подразумевамо отвореност и пријатност према партнеру, у виду самооткривања, давања комплимената, смешкања партнеру, физичку интимност, загрљаје, додире и сл. (Guerrero, Andersen & Afifi, 2011). Истраживања показују да партнери који остају заједно, на супрот онима код којих долази до прекида везе, показују већи степен отворености и самооткривања у вези (Berg & MCQuinn, 1986). Такође, за парове у ризику карактеристичан је престанак исказивања физичке интимности попут загрљаја и пољубаца (Guerrero et al., 2011). Поред смањења позитивне емоционалне размене, повећање негативне размене такође пар доводи у ризичну ситуацију која може довести до растанка (Gottman, 1993). Према неким истраживањима (Karney & Bradbury, 1995), негативна понашања показала су се најштетнијим фактором за стабилност и квалитет брака. Неки други истраживачи указују на различите форме негативног понашања, тј. негативне размене, какве су, нпр., дурење због ситних ствари, критиковање партнера, давање саркастичних коментара и сл. (Guerrero et al., 2011) као ризичних за брак.

Оно што смо очекивали на основу претходних истраживања јесте криволинијски (курвилинеаран) тренд позитивне размене, односно, највећи степен позитивне размене у првим фазама брака, након тога пад до средњих година и пораст у позитивној размени у старијим фазама (Gilford et al., 1979). Међутим, овакви резултати нису добијени у нашем истраживању. Наиме, мужеви опажају континуирани пад у позитивној емотивној размени у понашању својих супруга, при чему је она, дакле, најнижа у фази породице која стари. Овај налаз може се тумачити гомилањем нерешених тензија из претходних развојних фаза, што долази до изражаја у фази када партнери, будући да је то основни развојни задатак те фазе, опет постану фокусирани искључиво, или бар доминантно, на свој однос. Такође, бројна истраживања указују на повезаност задовољства партнерском релацијом са задовољством сексуалном разменом међу партнерима (Sprecher, 1998), као и на то да је емоционална дистанцираност међу партнерима повезана са нижим сексуалним задовољством (Davidson & Darling, 1988). Како старе, партнери се неретко суочавају са падом сексуалне моћи, што, у складу са претходнонаведеним, може бити једно од објашњења дистанцираних односа, нарочито када су у питању мушкарци, за које је добијена јача веза између задовољства сексуалним аспектом везе и перцепције односа уопште (Byers, 2005). Такође, оно што је битно нагласити јесте да високо сексуално задово-

вољство има позитиван, али не и примаран утицај на опште брачно задовољство (објашњава 15–20% варијансе брачног задовољства), док ниско сексуално задовољство или пак изостанак секса у браку објашњава чак 50% варијансе брачног (не)задовољства (McCathy, 2003). Резултати истраживања спроведених на нашој популацији такође указују на повезаност ова два аспекта, тј. задовољства браком и задовољства сексуалном релацијом. Поред тога, у истом истраживању добијено је да са развојним фазама породице, односно како су брачни партнери старији, сексуално задовољство опада (Великић, 2011), што се може довести у везу са лошијом перцепцијом размене, узимајући у обзир претходнонаведене резултате истраживања. У складу са тим, у неким од наредних истраживања доживљени квалитет сексуалне интеракције могао би се укључити као потенцијални чинилац квалитета односа међу партнерима поготову када се ради о паровима старих. Такође, у нашем друштву и даље постоји велики број традиционално организованих бракова. Резултати истраживања спроведеног на нашим просторима (Србија и Хрватска) указују да жене обављају више рутинских, свакодневних послова, као и послова везаних за децу, без обзира на фазу животног циклуса породице (Михић, Михић, Каменов, Јелић и Хуић, 2013). У складу са наведеним, налаз о постојању великог броја парова у непријатељским односима могуће је довести у везу са тензијом око превеликог броја улога и задатака које жена има у оквиру породице, што може довести до засићености, повећања негативне размене и смањења капацитета за позитивну размену у пару. Истраживања заиста показују тренд да жене и у фазама породице након одласка деце из куће задржавају примат у највећем броју рутинских послова у кући, а расте и учешће у периодичним пословима. Притом су ефекти овакве поделе посла у кући на задовољство браком жена негативни (Илић, 2013). Структура поделе посла у кући између парова који немају децу и парова чија су одрасла деца напустила дом (па је фокус поново на партнерском односу родитеља) такође није значајно различита кад је у питању ангажовање жена. Мушкарци, међутим, показују тренд „искључивања” из заједничког обављања кућних послова у фази породице коју напуштају деца, док мушкарци у ранијим фазама показују већи тренд укључивања у заједничко обављање свих послова у кући са женом (Шованец, 2014). Такође, инструменталност у улогама у кући израженији је начин показивања љубави мушкараца пре искуства родитељства и када су у питању самопроцене мушкараца, али и процене њихових супруга (Душкуновић, 2014). У свим фазама животног циклуса породице перципирани начини показивања љубави значајан су корелат задовољства браком уопште и доживљаја љубави међу партнерима (Михић, 2011). Изузимајући перспективу родних теорија, податке о континуираном опадању позитивне размене у понашању же-

на можемо повезати са трендом континуираног пада у доживљају љубави и задовољства браком, који је код жена на нашим узорцима такође уочљивији (Михић, 2007; Михић и сар., 2012). У понашању мушкараца добијени су нешто другачији резултати, који више одговарају претпоставкама од којих смо кренули. Наиме, позитивна размена по процени мушкараца такође опада, при чему је најнижа у фази породице коју напуштају деца, након чега долази до пораста уочене позитивне размене. Ипак, оно што је потребно нагласити јесте чињеница да је тај пораст након фазе *породица коју напуштају деца* готово занемарљив, па се и у случају мушкараца готово слободно може говорити о мање-више линеарном паду у позитивној размени. И друга истраживања показују тренд да елементи позитивне емотивне размене, попут експресивних начина показивања љубави, опадају са фазом животног циклуса породице. Истовремено, управо су ови начини показивања љубави (вербална и физичка блискост, емотивна отвореност и слично) значајнији чиниоци задовољства браком и доживљаја љубави и стабилности у вези (Михић, 2011; 2012). Како би се прецизније утврдиле релације између бихевиоралних секвенци у пару и емотивне климе уопште, кад су парови у Србији у питању, ипак су потребна додатна истраживања.

Што се тиче негативне размене, нису уочене значајне разлике по развојним фазама ни код мушкараца ни код жена. Посматрајући тренд кретања видимо да он не опада линеарно, као што претпостављамо на основу претходних истраживања (Gilford et al., 1979). Код наших парова, негативна размена је релативно једнака током свих развојних фаза и не показује тренд смањења у старом добу. Ово нам донекле може указивати на то да развојни задаци који се постављају пред пар, у виду прилагођавања на различите фазе кроз које пролазе, не остварују значајан допринос негативној размени. Такође, мушкарци из нашег узорка процењују да њихове супруге исказују највећи степен негативне размене управо у фази *породица која стари*, што је у супротности са претходним истраживањима, према којима би требало да очекујемо најмањи степен негативне размене управо у овој фази, у којој, према неким истраживачима, долази до пораста емоционалног разумевања уопште у блиским односима, па самим тим и у партнерском (Labouvie-Vief & DeVoe, 1991, према Carstensen et al., 1995).

У овом истраживању парови су, на основу степена позитивне и негативне размене у њиховом односу, подељени у четири категорије (према Huston, 2011). „Празна шкољка” брак односи се на оне релације где су и позитивна и негативна размена слабо изражене, што, у складу са претходнонаведеним, подразумева оне парове код којих не постоји или је пак врло слабо изражено давање комплиментата партнеру, смешкање, грљење, али са су друге стране слабо из-

ражени и критицизам и саркастични коментари. Такорећи, међу овим партнерима постоји врло мало размене уопште. Пар у дистресу јесте пар код кога су присутни непријатељски односи, ниска позитивна размена, недостатак исказивања емоција и нежности, а са друге стране изражен сарказам, критицизам и негативни коментари на партнерово понашање. Супротно њима, пар у топлим релацијама, „романтична љубав” јесте пар са високим степен изражавања позитивних осећања, самооткривања и физичке блискости, код кога је у веома малој мери изражена негативна размена. Последња категорија јесте „бурна релација”, у коју спадају они парови који „не могу једно без другог, а не могу ни заједно”, код којих је изражена и позитивна и негативна размена.

На основу налаза претходних истраживања, очекујемо да ће се највише парова који се налазе у почетној фази бити у категорији „бурна релација” будући да је то период који захтева, са једне стране, пуно прилагођавања и редефинисања улога и истовремено дефинисање разлика између партнерског и кородитељског функционисања, с обзиром на искуство транзиције у родитељство. Међутим, у првој фази у нашем узорку готово једнак број парова налази се и у категорији „романтична љубав”, што је свакако позитивно, уколико се тако може говорити с обзиром на веома велики број њих у бурној релацији. Стиче се утисак да се ради о паровима код којих су позитивне емоције карактеристичне за период меденог месеца превагнеле над негативним интеракцијама које се могу јавити под дејством великих захтева који се у тој фази стављају пред млади брачни пар. У овом истраживању није контролисан и број година у браку, па у наредним истраживањима треба испратити и број година у браку који прође до рађања првог детета. Могуће је да се у паровима поклапају процеси карактеристични за прве године брака и за прелазак у родитељство.

Супротно очекивањима, веома мали број старијих парова налази се у категорији „топла релација”, која подразумева ниску негативну и повишену позитивну размену, док се највећи број ових парова на нашем узорку налази у категорији „непријатељски односи”, која подразумева ниску позитивну и високу негативну размену. Овај резултат коси се са налазима из иностранства који указују на смањење негативне размене са годинама (Carstensen et al., 1995). Поражавајуће је да је, заправо, на нашем узорку у овој категорији највећи број парова од фазе породица коју напуштају деца, па све до последње фазе. Оно што је интересантно јесте да је један од основних задатака фазе *породица коју напуштају деца* управо поновно усмерање партнера на њихов однос (Голднер-Вуков, 1988), што паровима из наше популације потенцијално представља већи стрес и задатак и рађа већи ниво тензије у односу. Уопштено објашњење за добијене

результате везане за парове старих може бити чињеница да је у нашој култури акценат у великој мери стављен на родитељство, док се партнерски однос занемарује услед превелике усмерености на децу, чак и у овим фазама када деца више нису деца, тј. када њихови потомци више нису деца, већ одрасли људи. И друга истраживања код нас указују на опадање квалитета партнерских односа ка старости (Михић и сар., 2012). Иако је задовољство браком партнера у овој фази још увек релативно високо (мада код жена и овде ниже), понашања исказивања љубави нису самостални значајан чинилац тог задовољства. Наиме, бележе се значајни самостални ефекти доживљаја љубави и блискости (Крстић, Зотовић и Михић, 2012), што је такође елемент позитивне размене који опада са развојем брака ка паровима старих (Михић и сар., 2012). Овакав тренд може се разумети као ефекат *ageisma* у смислу друштвеног „неодобравања” партнерског функционисања старих људи (Михић, 2010), али и захтева за преузимањем нових, потенцијално недовољно добро дефинисаних и захтевних улога у породици (баба–деда, свекар/свекрва – таст/ташта и слично) као контекста одвијања партнерског живота старих. О релацијама ових варијабли, међутим, потребно је спровести додатна истраживања. Поред тога, у бројним истраживањима позитивна размена међу партнерима и висок квалитет брачне релације навођени су као заштитни фактори у одржавању доброг здравственог стања (Robles & Kiecolt-Glaser, 2003), а нарочито као заштитни фактор очувања здравља код старих (Goldman, Korenman & Weinstein, 1995). Оно око чега су се бројни аутори сагласили јесте да добар брак доприноси бољем здрављу, а лошији пак има негативне ефекте на здравље. Супротна веза, односно претпоставка да лошије здравствено стање доводи до негативније перцепције брака, ретко је испитивана, али ова варијабла може такође бити значајна у даљим разматрањима динамике брачних односа, поготово у паровима старих.

При испитивању родних разлика у позитивној и негативној размени међу партнерима пошли смо од претпоставке да ће жене позитизирати више резултате од мушкараца и на једној и на другој димензији (Carstensen et al., 1995). У истраживањима у иностранству бележи се правилност да жене много већи значај придају емоционалној размени него мушкарци. Мушкарци своје супруге наводе као највећи извор емоционалне подршке будући да оне имају капацитета за пружање врста подршке која је потребна њиховим партнерима (Umberson, Chen, House & Hopkins, 1996). Жене су у браку уопште склоније изражавању емоција него мушкарци, како позитивних тако и негативних. Ипак, ово је налаз који је добијан искључиво на популацији која је у краћим браковима, док постоји могућност да се родне разлике у емоционалној експресивности са годинама умањују (Carstensen et al., 1995). И код нас жене уопште показују више скло-

ности експресивним начинима показивања љубави, као и отвореном улажењу у емотивна искуства, што је и код мушкараца и код жена повезано са спремношћу да се љубав и блискост према партнеру изрази на више различитих начина (Михић и Хуић, 2012; Huić, Kamenov, Jugović i Huston, 2010). Поред наведеног, неки аутори говоре о постојању родних разлика у тумачењу позитивних и негативних понашања, па је тако одсуство позитивних понашања од стране мушкараца интерпретирано као непријатељско понашање, а одсуство непријатељског понашања је од стране жена интерпретирано као наклоност и доказ љубави (Huston et al., 1991). Наведена очекивања само су донекле потврђена резултатима овог истраживања. Иако у негативној размени ефекат пола изостаје, жене показују више позитивне размене у интеракцији са партнером. Када говоримо о разлици између полова у емотивном доживљавању, увек се истиче већа заинтересованост жена за исказивање емоција и мушкараца за физичке контакте и начине показивања љубави (Пернар, 2010). У складу са тим, можда жене не само да заиста показују већи степен позитивне размене од мушкараца него је мушкарцима и мање потребно, па не чуди добијена разлика у корист жена будући да је њихово понашање процењивано од стране мужева. Такође, при анализирању родних разлика не смемо занемарити ни резултат који указује на разлике у тумачењу понашања од стране партнера (Huston et al., 1991), па је тако одсуство позитивних понашања од стране мушкараца и у овом истраживању потенцијално интерпретирано као одбацивање и повлачење (дакле, елемент негативне размене), а одсуство непријатељског понашања је од стране жена потенцијално интерпретирано као наклоност и доказ љубави. На нашем узорку разлике у негативној размени нису добијене, иако се очекивало да ће и на тој димензији жене постизати веће резултате, будући да су уопште склоније изражавању емоција (Carstensen et al., 1995). Стабилност негативне размене у понашању оба партнера у браку током свих развојних фаза породице захтева додатна истраживања.

Резултати неких истраживања указују на пад позитивне размене и задовољства релацијом са доласком детета (White et al., 1990; Mc Dermid, Huston & Mc Hale, 1990; Lawrence, Cobb, Rothman, Rothman & Bradbury, 2008), што нас наводи на претпоставку да ће позитивна размена бити израженија код парова који немају децу будући да све своје ресурсе улажу у партнерску релацију и не постоји улога родитеља која црпи доста капацитета за емоционалну размену. У нашем узорку ова разлика није добијена. Такође, ни код негативне размене нису добијене значајне разлике између парова који имају и који немају децу. Добијени резултати могу се објаснити тиме што родитељска улога ипак, поред стресова које нужно носи са собом, доводи до испуњења одређених социјалних и психолошких потреба код партнера

који постају родитељи (Fawcett, 1988), што је у друштву традиционално центрираном на потомство веома важно, па се чини да се ови ефекти међусобно потиру. Такође, многе промене у интеракцији међу партнерима које се приписују доласку родитељства јављају се у одређеном периоду и код парова без деце (McHale & Huston, 1985). На нашим узорцима, у ранијим истраживањима нису примећене значајне разлике у, на пример, доживљају љубави након добијања деце (Душкуновић, 2013). Везано за разлике међу паровима с обзиром на искуство родитељства у наредним истраживањима, важно је контролисати разлоге због којих парови немају децу. Прави развојни тренд могао би се опазити свакако лонгитудиналним праћењем парова или бар трансферзалним истраживањима у којима ће у групу парова без деце бити укључени само они који су заиста на почетку заједничког живота и проширење породице се очекује. У овом истраживању, међутим, није било укључено довољно података о узорку који нема децу, односно, не знамо да ли се ради о људима који су својевољно бирали да још увек (или уопште) не постану родитељи или пак о онима који би желели да добију дете, али не могу. С обзиром на то да су емотивни процеси у различитим категоријама парова без деце различити, ову групу парова нисмо узимали као прву развојну фазу породице, а добијене резултате везане за разлике између њих и парова са искуством родитељства потребно је додатно проверити даљим истраживањима.

Ограничења истраживања. Истраживање приказано овим радом вршено је трансферзалним нацртом. Иако овакав приступ омогућава економичније прикупљање великог броја испитаника, оно има извесна ограничења. Пре свега, она се односе на генерацијске разлике међу испитаницима. Поготову када су у питању понашања изражавања интимности и блискости, комуникације и самооткривања међу партнерима, питање је колико су разлике показатељ промена са животним циклусом породице, а колико су карактеристика узрасне кохорте и начина социјализације ових понашања у примарним породицама и културном и историјском моменту развоја испитаника.

Такође, у даљим истраживањима требало би, осим на разлике у перцепцији мушкараца и жена, анализом обухватити дијадну природу емотивне климе међу партнерима. Овакве анализе могле би дати прецизније увиде у функционисање парова, а да се истовремено узму у обзир процене оба партнера. Тада би, на пример, анализа категорија парова, с обзиром на доминирајуће карактеристике позитивне и негативне размене, могла бити употпуњена и паровима код којих муж и жена различито виде своју интеракцију, док су у овом раду у обзир узети само парови чије се процене слажу.

Практичне импликације. Ипак, осим што позивају на детаљније истраживање и лонгитудиналне студије партнерског понашања у браку са циљем праћења правих развојних промена у емотивној размени међу партнерима, резултати овог истраживања имају и значајне практичне импликације. Оне се пре свега односе на пад у позитивној емотивној размени и стабилност негативне емотивне размене. Потенцијално, парови у нашој земљи врло брзо усвоје образац понашања у којима позитивна размена изостаје, а касније немају довољно капацитета да доведу до њеног пораста у фази у којој је основни задатак управо поновно усмеравање на однос и рад на њему. Резултати откривају и правилност да парови остају у браку без обзира на веома ниску позитивну размену међу њима, нарочито у средњим и каснијим фазама брака. Оно чега смо сви, бар на нивоу разговора, свесни јесте да остатак у браку није нужно знак квалитета брака, задовољства партнера, нити капацитета да брачни однос пружи довољно добар контекст за развој оба партнера. Узимајући у обзир наведено, задатак стручњака у брачним и предбрачним саветовалиштима требало би да се огледа како у у учењу парова о томе како и зашто да испољавају обрасце понашања и интеракције који спадају у домен позитивне размене тако и у томе како да те обрасце задрже у свом понашању кроз различите развојне фазе породице и омогуће њихов позитиван ефекат и на функционалност односа и на лични и партнеров развој.

ЛИТЕРАТУРА

- Belsky, J., & Pensky, E. (1988). Marital change across the transition to parenthood. *Marriage & Family Review*, 12(3-4), 133–156.
- Berg, J.H., & McQuinn, R.D. (1986). Attraction and exchange in continuing and noncontinuing dating relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 942–952.
- Бобић, М. (2004). Домаћинства Србије на почетку трећег миленијума – социодемографска анализа [Households of Serbia at the Beginning of the Third Millennium – Socio-demographic Analysis]. *Социологија*, 46, 350–372.
- Byers, S. (2005). Relationship satisfaction and sexual satisfaction: A longitudinal study of individuals in long-term relationships. *The Journal of Sex Research*, 42(2), 113–118.
- Carstensen, L. L., Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (1995). Emotional behavior in long-term marriage. *Psychology And Aging*, 10(1), 140–149.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Психологија брака и обitelji* [Psychology of Marriage and Family]. Zagreb: Golden marketing – tehnička knjiga.
- Davidson, J., & Darling, C. (1988). The sexually experienced woman: Multiple sex partners and sexual satisfaction. *The Journal of Sex Research*, 24, 141–154.
- Душкунуовић, А. (2013). *Разлике у начинима исказивања љубави и доживљавају љубави између парова са и без деце: ефекти на брачно задовољство* [Differences in the Ways of Expressing Love and the Experience of Love Between Couples With and Without Children: the Effects on Marital Satisfaction]. (Дипломски рад). Нови Сад: Филозофски факултет.

- Fawcett, J. T. (1988). The value of children and the transition to parenthood. *Marriage & Family Review*, 12(3-4), 11–34.
- Framo, J. L. (1994). The family life cycle: Impressions. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 16(2), 87–117.
- Драганић-Гајић, С. и Стамнековић-Рудић, Б. (2004). Транзиција – изазов браку. У: Ј. Веселиновић (ур). *Изазови породица, изазови породичних терапеута у времену транзиције* [Transition – the Challenge of Marriage. In: J. Veselinovic (eds). *Family Challenges, Challenges for Family Therapists in the Period of Transition*]. Београд, Центар за породицу, 74–79.
- Gilbert, S. J. (1976). Self disclosure, intimacy and communication in families. *The Family Coordinator*, 25(3), 221–231.
- Gilford, R., & Bengtson, V. L. (1979). Marital satisfaction in three generations: Positive and negative dimensions. *Journal of Marriage and the Family*, 41(2), 387–398.
- Goldman, N., Korenman, S., & Weinstein, R. (1995). Marital status and health among the elderly. *Soc. Sci. Med*, 40(12), 1717–1730.
- Голднер-Вуков, М. (1988). *Породица у кризи* [Family in Crisis]. Београд: Медицинска књига.
- Gottman, J., & Levenson, R. (2002). A two-factor model for predicting when a couple will divorce: Exploratory analyses using 14-year longitudinal data. *Family Process*, 41(1), 83–96.
- Gottman, J. M. (1993). A theory of marital dissolution and stability. *Journal of Family Psychology*, 7, 57–75.
- Гудац-Додић, В. (2003). Брак и породични односи у Србији у другој половини 20. века [Marriage and Family Relations in Serbia in the Second Half of the 20th Century]. *Токови историје*, 3-4, 39–52.
- Guerrero, L. K., Andersen, P. A., & Afifi, W. A. (2011). *Close encounters: communication in relationships*. California: SAGE Publications.
- Harway, M. (2005). *Handbook of couples therapy*. Hoboken, NJ US: John Wiley & Sons Inc.
- Huić, A., Kamenov, Ž, Jugović, I. i Huston, T. (2010). Need for affect in romantic relationships. *Review of Psychology*, 17 (2), 337–358.
- Huston, T. (2011). *The early connubial roots of marital distress and divorce*. Plenarno predavanje. *Međunarodni naučno-stručni skup Savremeni trendovi u psihologiji*, Novi Sad, 14–16. 10. 2011, *Knjiga rezimea*, str. 3.
- Huston, T. (2009). What`s love got to do with it? Why some marriages succeed and others fail. *Personal Relationships*, 16, 301–327.
- Huston, T. L., & Vangelisti, A. L. (1991). Socioemotional behavior and satisfaction in marital relationships: A longitudinal study. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 61(5), 721–733.
- Илић, А. (2013). *Ефекат поделе посла у кући на опште задовољство браком – развојна перспектива* [The Effect of the Division of Labor in a House on the General Satisfaction With Marriage – Developmental Perspective]. (Дипломски рад). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ивков, А. и Ђурђевић, Б. (2001). Нупцијалитет и диворцијалитет Баната [Marriages and Divorces in Banat]. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 110-111, 203–213.
- Каменарац, О. (2006). Структура породице као фактор формирања мишљења младих о браку и темељима успешног брака [Family Structure as a Factor in the Formation of Young People's Opinions About Marriage and the Foundations of a Successful Marriage]. *Педагошка стварност*, 9-10, 802–821.

- Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: a review of theory, method and research. *Psychological bulletin*, 118 (1), 3–34.
- Крстић, К., Зотовић, М. и Михаић, И. (2012). Процеси у браковима старих [Marital Processes in Elderly Couples]. *Примењена психологија*, 5(3), 241–258.
- Lawrence, E., Cobb, R.J., Rothman, A. D., Rothman, M.T., Bradbury, T. N. (2008). Marital satisfaction across the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 22 (1), 41–50.
- Марковић, С., Шакотић-Курбалија, Ј. и Курбалија, Д. (2013). Повезаност пола и броја деце са стабилношћу и квалитетом брачног односа [Relationship of Sex and the Number of Children With the Stability and Quality of the Marital Relationship]. Саопштење на међународном научно-стручном скупу *Савремени трендови у психологији*. Нови Сад: 11–13. 10. 2013. Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за психологију, Нови Сад. *Књига сажетака на CD-у*, 179–180.
- Матејевић, М. и Тодоровић, А. (2012). Функционалност породичних односа и квалитетно родитељство [Functionality of Family Relationships and Good Parenting]. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.
- McCathy, B. (2003). Marital sex as it ought to be. *Journal of Family Psychotherapy*, 14(2), 1–12.
- Mc Dermid, S.M., Huston, T., & Mc Hale, S.M (1990). Changes in marriage associated with the transition to parenthood: individual differences as a function of sex-role attitudes and changes in the division of household labor. *Journal of Marriage and Family*, 52(2), 475–486.
- McHale, S.M., & Huston, T. L. (1985). The effect of the transition to parenthood on the marital relationship: A longitudinal study. *Journal of Family Issues*, 5, 409–433.
- Михаић, И. (2007). Карактеристике и функционалност брачних односа у породицама на територији Војводине. У: М. Зотовић (ур). *Породице у Војводини: карактеристике и функционалност* [Characteristics and Functionality of Marital Relations in Families in Vojvodina. In: M. Zotović (eds). *Families in Vojvodina: Characteristics and Functionality*]. Нови Сад, Филозофски факултет, 80–98.
- Mihić, I. (2011). Expressing love in marriage: family development. Oral Presentation on *Current trends in psychology*, Novi Sad, 14–16. 10. 2011. *Book of abstracts*, 19.
- Mihić, I. (2012). Ljubav i pokazivanje ljubavi kao činioci zadovoljstva brakom: perspektiva razvoja braka [Love and Showing Love as Factors of Satisfaction With Marriage: Perspectives of Marital Development]. Саопштење на 20. годиšnjoj konferenciji hrvatskih psihologa *Psihoški aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstava*, Dubrovnik, 7–10. studenog 2012. А. Brajša Žganec, J. Lopžić, Z. Penezić (eds). *Knjiga sažetaka*. Zagreb, Hrvatsko psihološko društvo, 57.
- Михаић, И. и Хујић, А. (2012). Улога потребе за емоцијама у показивању љубави мушкараца и жена [The Role of the Need for Emotions in the Process of Men and Women Showing Love]. *Примењена психологија*, 5 (3), 279–294.
- Mihić, I. i Jelić, M. (2012). Ways of showing love in marriage – differences across family development stages. Oral Presentation on *18th Psychology days in Zadar*, 24–26. 5. 2012, University of Psychology, Department of Psychology, *Paper summaries*, 50.
- Михаић, В. (2010). *Корелати и детерминанте етничких предрасуда, полних предрасуда и предрасуда према старима код становника Војводине* [Correlates and Determinants of Ethnic Prejudices, Gender Prejudices and Prejudices of Aging in the Population of Vojvodina]. (Докторска дисертација). Нови Сад: Филозофски факултет.

- Михић, В., Михић, И., Каменов, Ж., Јелић, М. и Хуић, А. (2013). Подела посла у кући код брачних партнера из Србије и Хрватске – генерацијске и родне разлике. У: И. Јерковић, Ж. Каменов (ур). *Вредности, ставови и улоге: трансгенерацијска перспектива* [Division of Labor Among the Spouses from Serbia and Croatia – Generational and Gender Differences. In: Jerkovic, Z. Kamenov (eds). *Values, Attitudes and Roles: Transgenerational Perspectives*]. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Пернар, М. (2010). Психолошке одреднице брака [Psychological Determinants of Marriage]. *Medicina fluminensis*, 46(3), 248–254.
- Половина, Н. и Жегарац, М. (2005). Развод брака у контексту друштвене транзиције [Divorce in the Context of Social Transition]. *Социолошки преглед*, 39, 401–418.
- Rehman, U. S., & Holtzworth-Munroe, A. (2007). A cross-cultural examination of the relation of marital communication behavior to marital satisfaction. *Journal Of Family Psychology*, 21(4), 759–763.
- Robles, T. & Kiecolt-Glaser, J. (2003). The physiology of marriage: pathways to health. *Physiology and Behavior*, 79, 409–416.
- Sprecher, S. (1998). Social exchange theories and sexuality. *The Journal of Sex Research*, 35, 32–43.
- Stanley, S. M., Markman, H. J., & Whitton, S. W. (2002). Communication, conflict and commitment: Insights on the foundations of relationship success from a national survey. *Family Process*, 41(4), 659–675.
- Storaasli, R. D., & Markman, H. J. (1990). Relationship problems in the early stages of marriage: A longitudinal investigation. *Journal Of Family Psychology*, 4(1), 80–98.
- Шакотић-Курбалија, Ј. (2013). Квалитет и стабилност брачног односа у различитим фазама брака [Quality and Stability of Marital Relations in Different Stages of Marriage]. *Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад*, 38(2), 129–148.
- Шакотић-Курбалија, Ј. (2011). *Карактеристике брачног односа и тражење психолошке помоћи* [Marriage Relationship Characteristics and Professional Psychological Help-seeking]. (Докторска дисертација). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Шакотић-Курбалија, Ј., Стојаковић, М. и Курбалија, Д. (2013). Повезаност квалитета брачног односа са социодемографским варијаблама [Relationship Between Quality of the Marital Relationship and Socio-demographic Variables]. Саопштење на међународном научно-стручном скупу *Савремени трендови у психологији*. Нови Сад: 11–13. 10. 2013. Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за психологију, Нови Сад. *Књига сажетака на CD-у*, 181–182.
- Шованец, А. (2014). *Разлике у провођењу слободног времена, подели посла и задовољству сексуалном релацијом код парова без деце и парова чија су деца одрасла* [Differences in the Implementation of Free Time, Division of Labor and the Satisfaction of Sexual Relation Between the Couples Without Children and the Couples whose Children have grown up]. (Дипломски рад). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Tadinac, M., Kamenov, Ž., Jelić, M. i Hromatko, I. (2005). *Što ljubavnu vezu čini uspješnom?* [What Makes a Romantic Relationship Successful?]. Izvještaj s XV ljetne psihologijske škole, Milna, otok Brač, 2005. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Umberson, D., Chen, M. D., House, J. S., & Hopkins, K. (1996). The effect of social relationships on psychological well-being: Are men and women really so different?. *American Sociological Review*, 61(5), 837–857.
- Великић, Д. (2011). *Ефекти квалитета сексуалне релације на доживљај љубави и опште задовољство партнерском везом: развојна перспектива* [The Effects

- of the Quality of Sexual Relations on the Experience of Love and General Satisfaction with the Romantic Relationship: Developmental Perspective]. (Дипломски рад). Нови Сад: Филозофски факултет.
- White, L., & Edwards, J. N. (1990). Emptying the nest and parental well-being: An analysis of national panel data. *American Sociological Review*, 55(2), 235–242.

EMOTIONAL CLIMATE IN SERBIAN MARRIAGES – DEVELOPMENTAL PERSPECTIVE

Ivana Mihić, Jovana Jestrović

University of Novi Sad, The Faculty of Philosophy, Department of Physiology, Serbia

Summary

Although today there are a lot of alternatives to marriage (eg. an increasing number of couples who live in cohabitation) and more attention is paid to the partnership and its quality and satisfaction than the forms in which this relationships is realized, the main and the most common form of community life and starting a family in this region is still marriage. At the same time, there is a lot of changes in the number of marriages, but also in the functionality and quality of the marital relationships and increase in the number of divorces. These changes are calling for deeper and continual engagement and exploration of marriage and for creating specific guidelines for preventive and emergency work on the quality of the relationship between the partners.

The aim of this study was to describe the emotional climate of marriages in Serbia and to describe the changes in the estimated quality of the emotional climate depending on the developmental phase of the family life cycle. We also searched for gender differences in the perceived positive and negative social and emotional exchange in a marital interaction and differences between the spouses who have and those who don't have children.

From the total sample of 456 couples from Serbia, 119 couples do not have children, while others are relatively equally distributed across the developmental stages of the family cycle. To assess the emotional climate of marriage we used Inventory of Affection, Negativity and Sex in Relationships (Huston, Kamenov and Jelić, 2010).

The results indicate significant differences in the perceived positive emotional exchange between the partners depending on the developmental phase, in the direction of decline, but, on the other hand, the estimated differences in the negative exchange were not significant. We described a trend moving toward a climate saturated with negative exchange, either in the form of hostile relations or a neutral relationship dominated by emotional distance. Women tend to score higher on the perceived positive exchange, but no gender differences were observed in the perceived negative exchanges. The differences between the couples who have and those who don't have children weren't significant, for both positive and negative social and emotional exchanges.

These results are different from the results of the research carried out abroad, in which the positive exchange increase after children's leaving the parental home and also the negative exchange linearly decreases during marriage. The obtained results are discussed in the article.